

THE FIRST WORLD WAR AND THE POLITICAL MAP OF EUROPE

Adrian-Claudiu Stoica

Assoc. Prof. PhD., University Politehnica of Bucharest

Abstract: The First World War led to the disappearance of the great European empires, the triumph of democracy, but also of nationalism. It has changed the political map of Europe, by the emergence of new states, in accordance with the principle of national self-determination. But these states that wanted to be national had an accentuated multi-ethnic component, which generated instability.

Keywords: the First World War, democracy, nationalism, self-determination, minorities, revisionism.

Cu puțin timp în urmă am comemorat Primul Război Mondial, confruntarea militară care a condus la apariția Europei statelor naționale, ca urmare a dispariției marilor imperii; s-au constituit noi state, iar unele au obținut o importanță sporită pe continent.

La baza tratatelor de pace încheiate în 1919 – 1920 s-a aflat principiul formulat în cadrul Celor 14 puncte de președintele american Wilson: dreptul popoarelor la autodeterminare. Acest principiu venea în întâmpinarea realizării „dezideratelor mișcărilor naționale”. Ca urmare, au devenit independente țările baltice, Finlanda și Polonia. Imperiul Austro-Ungar dispărea de pe harta Europei în urma Tratatului de la Saint – Germain – en – Laye (din 10 septembrie 1919) și a Tratatului de la Trianon (din 4 iunie 1920). În urma deciziilor adoptate la Trianon, pe 1 decembrie 1918 avea loc unirea Transilvaniei cu România. Prin Tratatul de la Sèvres (din 10 august 1920) era decis viitorul Imperiului Otoman. Provinciile arabe au cunoscut regimul mandatelor, sub tutela Franței și a Regatului Unit, care și-au asumat sarcina de a le pregăti pentru obținerea statutului de independență. Mandatele de tip „A” priveau provinciile mai dezvoltate, tutela urmând a fi tranzitorie. Tratatul cu Germania, încheiat la Versailles, la 28 iunie 1919, a suscitat cele mai multe discuții și controverse. De asemenea, în ceea ce privește reglementările referitoare la Rusia. Cu privire la Germania, marile puteri victorioase, reprezentate de Clemenceau, Lloyd George și Orlando, s-au pus de acord cu dificultate. Disputa s-a purtat între Franța și Marea Britanie. Germania a fost dezarmată și fracturată, prin crearea „coridorului Danzig”, care a revenit Poloniei. Două cantoane de frontieră primea Belgia (respectiv Eupen și Malmédy), iar Franța recupera Alsacia și Lorena și îi revenea administrarea regiunii Saar, unde urma să se organizeze un plebiscit care să stabilească apartenența în 1935¹.

A avut loc demilitarizarea malului stâng al Rinului, iar regiunea a fost ocupată timp de 15 ani. Au fost stabilite reparațiile de război, deosebit de ridicate, plătite mai ales către Franța. Germania a tergiversat plata datoriilor, fapt care l-a determinat pe Poincaré să decidă ocuparea regiunii Ruhr, la 11 ianuarie 1923, pentru a exercita presiuni asupra statului vecin. A survenit însă criza economică în 1929, ceea ce a dus la întreruperea furnizării reparațiilor. Atitudinea marilor puteri față de Rusia a fost influențată de îngrijorarea referitoare la extinderea Revoluției. Ca urmare, a fost creat un „cordon sanitar”, care să mute granițele bolșevismului către est: au fost create statele baltice, a fost extinsă Polonia (în urma

¹ Georges Duby, *Atlas istoric Duby*, București, Corint Logistic, 2015, p. 268.

Tratatului de la Riga din 1921), a avut loc unirea Basarabiei cu România. Au fost internaționalizate mai multe căi fluviale: Rin, Elba, Oder, Dunărea.

Disensiunile apărute în tabăra învingătorilor, ambițiile noilor state ca și ineficiența Societății Națiunilor, au condus către apariția unor acțiuni revizioniste. Din 1919, D'Annunzio a pus pe tapet statutul orașului Fiume, intenționând să îl transforme în stat liber. Italia l-a recuperat în 1924, în urma unui accord încheiat cu Iugoslavia. În 1923, Lituania a anexat Memel. În același an, Turcia a obținut la Lausanne revizuirea Tratatului de la Sèvres, reîncorporând regiuni din Armenia, Kurdistan, teritorii din Tracia orientală și regiunea Smirna².

Rusia bolșevică a înlocuit vechiul stat autocratic al țarilor, ca urmare a Revoluției din Octombrie 1917, însă noua structură politică a fost nevoită să înfrunte o serie de pericole, la scurt timp după constituire. Mai întâi, statele Antantei au intervenit direct, pe mare, beneficiind de faptul că Rusia semnase pacea cu Puterile Centrale la Brest – Litovsk, pe 3 martie 1918. În interior, Rusia bolșevică s-a confruntat cu acțiuni contrarevoluționare. Finlanda, țările baltice, Polonia, Ucraina, Basarabia, Transcaucazia (respectiv Georgia, Azerbaidjan, Armenia) și-au declarat independența. Contrarevoluționarii, care cuprindeau armate albgardiste (însușind cca 500.000 de oameni), au luptat împotriva Armatei Roșii (organizată de Troțki de la 28 ianuarie 1918), cuprinzând aproximativ 5 milioane de oameni. În cele din urmă, Armata Roșie a învins forțele albgardiste. Ultima încercare de obținere a victoriei a fost întreprinsă de ofițerul țarist Wrangel, care a pus în pericol Moscova în iunie-septembrie 1920, fără a avea succes. Astfel, Războiul Civil a luat sfârșit, bolșevicii reușind să înlăture opoziția anarhiștilor, înfrângând, în februarie-martie 1921, insurecția marinarilor din Kronstadt. În aprilie-mai 1920, s-a declanșat în Polonia o contraofensivă, finalizată cu victoria polonezilor (la 15 august), urmată de încheierea Tratatului de la Riga (din martie 1921)³.

Imperiul Austro-Ungar s-a dezmembrat în noiembrie 1918, Italia preluând Trentino și Istria. S-a constituit Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, care cuprindea Slovenia, Croația, Bosnia-Herțegovina, Dalmația și Serbia. În partea de nord a fost constituită Cehoslovacia. Dezmembrarea Imperiului Austro-Ungar a fost oficializată prin tratatele de la Saint – Germain – en – Laye din 10 septembrie 1919 și de la Trianon din 10 septembrie 1919. La 18 iulie 1920, ca urmare a unui plebiscit, Polonia a preluat Teschen, regiune aflată în sud-estul Sileziei. Austria a primit Klagenfurt (la 10 octombrie) și Burgenland. La 14 decembrie 1921, Sopron a revenit Ungariei. Plebiscitul organizat la 20 martie 1921 în Silezia Superioară, a dat câștig de cauză Germaniei. Totuși, aceasta a fost nevoită să cedeze Poloniei o treime din această regiune la 20 octombrie. Orașul liber Fiume a fost acordat Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor, fapt care a nemulțumit Italia. La 12 septembrie 1919, poetul italian D'Annunzio a ocupat orașul și l-a transformat într-un stat independent. Prin Tratatul de la Rapallo a fost recunoscut acest statut, iar în 1924 a revenit Italiei.

Noile state aveau o populație puțin numeroasă și nu dețineau capacitatea de a-și apăra frontierele. În plus, a fost rupt echilibrul economic din Europa Centrală, prin separarea unor regiuni industrializate, precum Boemia, Austria superioară și inferioară, de cele agricole, precum Ungaria și Transilvania. Imperiul Austro-Ungar a reprezentat un succes din punct de vedere economic, dar nu și din perspectivă politică, întrucât națiunile componente și-au dorit să constituie state naționale, rezultând însă state compozite, la rândul lor niște mici „imperii”. În acest spațiu, ca și în Balcani, un decupaj național riguros era imposibil de realizat. De aici au apărut germeii viitoarelor disensiuni. Dintr-o capitală imperială europeană, Viena a

² *Ibidem*, p. 269.

³ *Ibidem*, p. 270.

devenit capitala unui mic stat din centrul Europei. Noul său statut mult diminuat pe arena politică internațională a favorizat apropierea de Germania. La 13 martie 1938, Hitler a pus în practică Anschluss-ul, acesta fiind încă un pas înainte pe drumul declanșării celui de-al Doilea Război Mondial⁴.

Cehoslovacia s-a constituit ca urmare a disoluției Imperiului Austro-Ungar în 1918. Țara cuprindea două zone diferite din perspectiva dezvoltării economice: pe de o parte, regiunea cehă (cuprinzând Boemia, Moravia, Silezia), inclusă anterior în Austria, se bucura de o economie industrializată. Regiunea slovacă, ce făcuse parte din Ungaria, era predominant agricolă și mai puțin dezvoltată. Minoritățile reprezentau o bună parte din componența etnică a noului stat: 35% din populație, dintre care 3,2 milioane germani. Guvernul central, alcătuit mai ales din burghezia cehă, a dus o politică centralizatoare, fapt care i-a nemulțumit pe slovaci și germani (mai ales pe proprietarii de societăți industriale). Agitația declanșată de Sudetendeutsche Partei (Partidul German din Sudeți), aflat sub conducerea lui Konrad Henlein, a determinat intervenția Germaniei naziste, în vederea anexării unor regiuni strategice din Boemia, în urma Conferinței de la München din 29 și 30 septembrie 1938. Două revendicări teritoriale au găsit susținere în octombrie-noiembrie 1938, respectiv ale Poloniei, privitoare la regiunea Teschen și ale Ungariei în legătură cu sudul Slovaciei. La 15 martie 1939, statul cehoslovac dispărea de pe harta politică a Europei prin constituirea Protectoratului (German) al Boemiei și Moraviei și apariția unei Slovacii aservite Reich-ului. Țara a fost eliberată în 1945 și a revenit la granițele din 1920, cu excepția Ruteniei și a Ucrainei subcarpatice, preluate de Uniunea Sovietică. Germanii au fost expulzați din regiunea sudetă⁵.

La 16 noiembrie 1918, în Transleithania, regiunea maghiară a Imperiului Austro-Ungar, a fost proclamată republica, dar Tratatul de la Trianon i-a adus dezmembrarea. Nu mai puțin de 11 milioane de slavi și români și-au dobândit independența. Statul maghiar rezultat avea o suprafață de 92.000 kilometri pătrați și 8 milioane de locuitori, dar nu îi mai cuprindea pe toți maghiarii, 3 milioane dintre aceștia rămânând pe teritoriile Slovaciei, României și Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Ca urmare a unui plebiscit, statul ungar a pierdut și Burgenland. Datorită acestei stări de fapt, amiralul Horthy a inițiat o politică revizionistă, promovând apropierea de Italia fascistă și Germania nazistă. Datorită colaborării cu cea din urmă, a primit o parte a regiunilor pierdute în 1918 – 1920. Însă, participarea la Al Doilea Război Mondial alături de Germania a condus la revenirea Ungariei, în 1945, la granițele din 1 ianuarie 1938⁶.

La sfârșitul Primului Război Mondial, Bulgaria s-a aflat în tabăra învingătorilor, împreună cu Germania și Austro-Ungaria. În urma tratatului de la Neuilly, a fost nevoită să retrocedeze Macedonia, anexată de la Serbia în anul 1915, Dobrogea de Sud, luată României în 1916 și Tracia, prin intermediul căreia dobândise acces la Marea Egee. Cu sprijinul Germaniei, a obținut în 1940 Dobrogea de Sud și a instituit „Bulgaria Mare” (prin ocuparea, în anul 1941, a Macedoniei, a portului Kavala și a insulelor Thasos și Samothrace. Prin Tratatul de pace de la Paris din 10 februarie 1947 a revenit la frontierele din 1919, păstrând însă Dobrogea de Sud și Silistra⁷.

Sârbii și-au cucerit independența în 1878, după încheierea războiului ruso-turc. În urma Războaielor Balcanice din 1912 – 1913, regatul și-a dublat teritoriul. Atentatul de la Sarajevo din 28 iunie 1914 a adus Serbia și Imperiul Austro-Ungar în stare de război. Ca

⁴ *Ibidem*, p. 272.

⁵ *Ibidem*, p. 273.

⁶ *Ibidem*, p. 274.

⁷ *Ibidem*, p. 275.

urmare a înfrângerii celui din urmă, a avut loc unificarea slavilor de sud. La 1 decembrie 1918, s-a constituit Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, care în 1929 a primit titulatura de Regatul Iugoslaviei. Germania nazistă a dezmembrat acest stat, eliberat ulterior de Rezistența internă coordonată de Iosip Broz Tito. Din 1948, regatul iugoslav a devenit republică federală în care s-a instaurat „un regim socialist original”, care a dus o politică de independență față de Uniunea Sovietică⁸.

În urma Primului Război Mondial, România a obținut cele mai importante beneficii, raportat la ce avea, atât în ceea ce privește teritoriul cât și populația. Situația sa fericită poate fi comparată, poate, numai cu a Poloniei, care a reapărut pe harta politică a Europei. Dintr-un mic stat aflat la periferia continentului, România a devenit un stat important în spațiul european. S-a realizat unirea cu teritoriile care cunoscuseră dominația austro-ungară și rusă. Intervalul cuprins între cele două războaie mondiale, poate fi împărțit în două perioade: epoca României Mari „ca stat constituțional” și dictatura instituită de Carol al II-lea (1938 – 1940)⁹.

După 1989, a fost evocată tot mai mult „perioada de aur” interbelică, aflată în opoziție cu „epoca întunecată” comunistă. De asemenea, perioada interbelică a fost considerată de către mulți români drept „apogeul democrației și al statului de drept”, în contextual creării României Mari¹⁰.

În intervalul 1940 – 1989, România a suferit pierderi teritoriale grave (Basarabia, nordul Bucovinei, Ținutul Herța și sudul Dobrogei nefiind recuperate până astăzi). Totodată, a fost pierdută suveranitatea națională, odată cu impunerea regimului comunist ca urmare a intervenției Moscovei. În conformitate cu noua lege fundamentală, Constituția din anul 1923, România era declarată „stat național unitar”. Totuși, teritoriile care s-au alăturat statului român în 1918 cunoscuseră o dominație străină îndelungată. Deși legăturile culturale și economice între aceste teritorii nu au lipsit, limba a reprezentat principalul liant. Statul creat în anul 1918 cuprindea și alte etnii, precum maghiari, germani, ruși sau turci, grupuri etnice care au deținut dominația în regiunile locuite și de români timp de mai multe secole. De aceea, prin reformele teritoriale - care au fost numeroase - s-a avut în vedere centralizarea teritoriului noului stat. În conformitate cu recensământul din anul 1930, România avea circa 18 milioane de locuitori, dintre care 71% români. Recensământul din 2011 reflectă faptul că România deține 19 milioane de locuitori, 88,6% dintre aceștia fiind etnici români. Prin urmare, se constată un accentuat proces de omogenizare¹¹.

În intervalul 1918 – 1989, „România aproape că nu a trăit experiența unei democrații libere de tip clasic european occidental”, după cum subliniază, cu îndreptățire, istoricul austriac Oliver Jens Schmitt, profesor de istorie sud-est-europeană la Universitatea din Viena¹². Între 1938 – 1989, România a cunoscut o suită de dictaturi: mai întâi cea regală, apoi cea legionară, urmate de dictaturile militară și comunistă. În perioada 1918 – 1938, România Mare îndeplinea cu dificultate principiile consacrate ale unei democrații funcționale, manipularea alegerilor constituind o practică frecventă¹³.

După primul Război Mondial, în interiorul vieții politice a fost reluată confruntarea pentru putere. În domeniul politic s-au produs schimbări însemnate, ce aveau să se amplifice în perioada următoare. Conservatorii, care își disputaseră supremația politică până în timpul războiului, au părăsit definitive ieșichorul politic. În viața politică au apărut partide noi.

⁸ *Ibidem*, p. 276.

⁹ Oliver Jens Schmitt, *România în 100 de ani: bilanțul unui veac de istorie urmat de un dialog cu Marian Voicu*, București, Humanitas, 2018, p. 19.

¹⁰ *Ibidem*, p. 20.

¹¹ *Ibidem*, p. 22.

¹² *Ibidem*, p. 24.

¹³ *Ibidem*, p. 25.

Partidul Național Român din Transilvania se aflase în avangarda acțiunilor de emancipare a românilor din Ardeal, fiind și cel mai important artizan al actului unirii de la 1 decembrie de la Alba Iulia¹⁴.

Acest partid reunise interesele românilor din Transilvania, fie ei burghezi sau țărani, iar în noile condiții politice create de război și-a propus să devină un partid cu aderenți pe tot teritoriul României. Politicienii din Vechiul Regat, acuzați de oportunism și corupție, nu beneficiau de o imagine favorabilă printre românii din Transilvania. Iar o unificare între Partidul Național Român și Partidul Național Liberal era de neconceput, cele două formațiuni politice fiind conduse de personalități prea puternice pentru a fi dispuse să cedeze întâietatea în conducerea unui partid unic. Deși ambele partide reprezentau interesele burgheziei naționale, nu doar că nu au colaborat pe scena politică, ci, dimpotrivă, au devenit principalii adversari. În consecință, fuziunea se va realiza, în anul 1926, între Partidul Național Român și Partidul Țărănesc din Vechiul Regat, rezultând, Partidul Național-Țărănesc. Partidul va fi dizolvat de comuniști în anul 1947, dar în tot acest timp Ion Mihalache, liderul Partidului Țărănesc, a respectat viziunea lui Maniu, iar doctrina Partidului Național a avut câștig de cauză¹⁵.

Popularitatea câștigată în timpul războiului i-a permis generalului Alexandru Averescu să ajungă la putere în 1920; la scurt timp însă, prin intermediul regelui Ferdinand, Brătianu îl va înlătura.

O altă consecință a războiului a reprezentat-o acutizarea revendicărilor sociale, în perioada 1918 – 1920 desfășurându-se numeroase manifestații muncitorești și greve, inclusiv o grevă generală în 20 – 28 octombrie 1920¹⁶. Totuși, un partid extremist, cum era, de exemplu, Partidul Comunist din România, a rămas o structură politică periferică în perioada interbelică. Această formațiune politică reprezenta „o sectă de credincioși ai lui Stalin”, lipsită de aderență populară. Întrucât promova, în fapt, interesele Moscovei – care își propunea dezintegrarea României – partidul a fost scos în afara legii în anul 1924. Extrema dreaptă era reprezentată de legionari, în 1927 fiind constituită Legiunea Arhanghelului Mihail, care se declara o forță politică anticomunistă, însă reprezenta „o negare a democrației”¹⁷.

În noul cadru politico-social de după unire, executivul Brătianu a trecut la elaborarea unei vaste legislații, în primul rând a unei constituții, după legea fundamentală din 1866. Noua Constituție a fost aspru criticată de Partidul Național și Partidul Țărănesc, care evocau accentual pus pe „concepția absolutistă a puterii executive”. Constituția din 1923 reunea prevederile legislative ale legii fundamentale din 1866 și reformele aprobate în 1917 la Iași. Era introdus „votul universal egal, direct și secret”, creșteau atribuțiile legislativului în relație cu monarhul, fiind proclamate și libertățile cetățenești. Însă, „tradiția” formelor fără fond și-a spus din nou cuvântul: odată ajunse la putere, toate partidele înțelegeau să ignore Constituția, guvernând fără respectarea ei¹⁸.

Apărent, democrația parlamentară a câștigat în întreaga Europă după Primul Război Mondial, cu excepția Rusiei. Dar evoluțiile de după război au condus la creșterea în intensitate a naționalismului, iar liberalismul a intrat într-o criză profundă, rezultatul fiind apariția regimurilor autoritare sau dictatoriale în majoritatea statelor europene.

¹⁴ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Ed a 4-a, rev. și adăug., București, Univers Enciclopedic Gold, 2008, p. 316.

¹⁵ *Ibidem*, p. 317.

¹⁶ *Ibidem*, p. 319.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 321-322.

¹⁸ *Ibidem*, pp. 324-325.

BIBLIOGRAPHY

CONSTANTINIU, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Ed a 4-a, rev. și adăug., București, Univers Enciclopedic Gold, 2008.

DUBY, Georges, *Atlas istoric Duby*, București, Corint Logistic, 2015.

HITCHINS, Keith, *Scurtă istorie a României*, Iași, Polirom, 2015.

HORNE, John (ed.), *State, Society and Mobilization in Europe during the First World War*, Cambridge, 1997.

KERSHAW, Ian, *Drumul spre iad. Europa, 1914-1949*, București, Litera, 2017.

MAZOWER, Mark, *Umbre peste Europa. Democrație și totalitarism în secolul XX*, București, Litera, 2018.

SCHMITT, Oliver Jens, *România în 100 de ani: bilanțul unui veac de istorie urmat de un dialog cu Marian Voicu*, București, Humanitas, 2018.

SCURTU, Ioan, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Paideea, 1999.